

Наталя Маторіна

DOI 10.15290/sw.2022.22.06

Донбаський державний педагогічний університет
Філологічний факультет
Кафедра германської та слов'янської філології
м. Слов'янськ Донецької обл., Україна
tel. +38 050 676 8530
e-mail: n.m.matorina@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6012-5663>

Провінційний світ у творчості Бруно Шульца як елемент авторської концепції

Ключові слова: галицьке літературне пограниччя, Бруно Шульц, провінціологія, геопоетика

Дрогобич – місто, яке завжди магнітом притягувало інтелігенцію: поетів, письменників, художників, музикантів. Місто народжувало і плекало геніїв, а вони натомість закарбовували спогади про нього у своїх творах.

Л. Мазурчак¹

Бруно Шульц (пол. Bruno Schulz; 12 липня 1892, Дрогобич – 19 листопада 1942, там само) – один з найоригінальніших творців польської культури першої половини XX століття, визначний митець єврейського походження, талановитий письменник і літературний критик, теоретик літератури, майстер літературних фантасмагорій, перекладач, філософ, епістолограф, який писав польською й німецькою мовами,

---

¹ Л. Мазурчак, 2021, *Республіка мрій: Дрогобич у спогадах Себастьяна Кленовича, Бруно Шульца та Івана Франка*, [online], <https://drohobych.city/articles/157102/respublika-mrij-yakim-ye-drogobich-ochima-mitciv> [14.08.2021].

художник, живописець, маляр, рисувальник і графік, педагог, врешті-решт знаний дрогобичанин, який народився, провів майже все життя й загинув від кулі гестапівця в українському провінційному містечку Дрогобич, що на Львівщині.

Усього кілька десятиліть тому творчість митця була відома лише палким прихильникам його таланту, насамперед у Польщі. Останнім часом зацікавлення спадщиною Бруно Шульца зростає в усьому світі, проте Україна із цього приводу все ще перебуває на початковому етапі: до недавнього часу Бруно Шульц був знаний передусім на рідній Галичині, нині ж митець повертається в Україну як одна з *важливих ланок культурного коду* Центральної Європи. Ідеться насамперед про знайомство українського читача з Бруно Шульцом, який посідає неабияке місце в літературному та літературознавчому дискурсах.

Чимало дослідників різноаспектно аналізували й аналізують спадщину Бруно Шульца. Тлумачення творчості Бруно Шульца – процес безперервний, і кількість наукових розвідок, йому присвячених, імовірно, уже в сотню разів перевищує кількість написаних ним творів. Між тим сучасна шульціана – зібрання, сукупність творів літератури й мистецтва, присвячених життю і творчості Бруно Шульца, а також усі видання його творів – поповнюється безперервно.

Є немало наукових праць, у яких представлено докладний аналіз *взаємовідношень* письменника і його рідного міста, а також досліджень проблеми зображення в художніх творах Бруно Шульца провінційного світу. Серед наукових розвідок українських шульцознавців привертають увагу дослідження А. Капралової *Бруно Шульц: літописець містичного Дрогобича*, у якому авторка сюжетно аналізує символічний образ міста Дрогобича у творчості Бруно Шульца, насамперед образотворчий і менш докладно літературний, акцентуючи, що *“старі вулички, магазини і театр, будинки, де жили ... знайомі, кохані”* знаного митця, завжди були присутні в його творчості, як *“Дублін у Джойса, Вітебськ у Шагала”*²; праця Л. Мазурчак, де дослідниця презентує окремих авторів минулого й сучасності, які писали й пишуть про Дрогобич, зокрема й Бруно Шульца, який, на думку дослідниці, *“вбирав у себе кожну маленьку частинку міського життя, надихався нею, продукуючи вражаючі образи”*³. Висвітлення проблеми біографічного й культурно-історичного контексту міфологізації міста завдя-

² А. Капралова, 2021, *Бруно Шульц: літописець містичного Дрогобича*, [online], <https://plomin.club/bruno-schulz/> [12.07.2021].

³ Л. Мазурчак, 2021, *Республіка мрій...*

ки порівняльно-зіставній характеристиці напрямів цієї міфологізації, подібностей та відмінностей міфопоетики міста у прозі Франца Кафки та Бруно Шульца представлено в науковій розвідці В. Лопушанського, за твердженням якого “*Дрогобич є його (Бруно Шульца – доп. Н. М.) містом, цілим світом, “особливою крайною”, “особливою провінцією” і врешті “геніальною епохою”, в якій жив і творив письменник*”⁴. У дослідженнях В. Романишин літературний текст Бруно Шульца розглянуто як ілюстрацію феноменологічно-герменевтичних та структуралістично-семіотичних теорій щодо своєрідного підґрунтя розуміння Шульцом часу, простору й часопростору міста⁵, як можливі реляції між літературою і містом, як зв’язок текстового виміру міста з його поза-текстовим виміром на прикладі художніх текстів Бруно Шульца та Дебори Фогель⁶. Методологічні підходи до вивчення теоретико-літературної категорії часопростору міста, різноманітності та варіативності буття з властивими йому часопросторовими координатами на матеріалі літературних текстів Бруно Шульца та Дебори Фогель схарактеризовано в дисертації дослідниці⁷ тощо.

За наявності в шульціані значної кількості робіт провінціологічного спрямування, широті й різноманітні тем, присвячених дослідженню шульцівського провінційного дискурсу, про чіткі теоретичні концепції та всебічність і фундаментальне опанування окресленої проблематики в українському літературознавстві говорити зарано. До того ж спеціальних ґрунтовних літературознавчих напрацювань щодо провінційного світу як елемента авторської концепції митця на матеріалі творів Бруно Шульца, наскільки нам відомо, немає.

Метою наукової розвідки є інтерпретація творчості Бруно Шульца в контексті характеристики його авторської концепції крізь призму зображення провінційного світу, який є домінантним у шульцівському літературному дискурсі, для подальшого теоретичного узагальнення окресленого явища в сучасних українських літературознавчих студіях.

⁴ В. Лопушанський, 2018, *Міфологізація міста у твораз Бруно Шульца та Франца Кафки*, [в:] *Молодий вчений*, 3, 1 (55.1), с. 93–97.

⁵ В. Романишин, 2011, *Часопростір міста – вибраної країни Бруно Шульца*, [в:] *Annales universitatis Mariae Curie Skłodowska*. Lublin Polonia, Sectio FF. Vol. XXIX, s. 59–72.

⁶ В. Романишин, 2011, *Універсальна формація модерного міста у творчості Бруно Шульца та Дебори Фогель*, [в:] *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*, 24 (235), Ч. II, с. 74–81.

⁷ В. Романишин, 2017, *Проблеми теорії часопростору міста в літературі (на матеріалі творчості Бруно Шульца та Дебори Фогель)*, Чернівці.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати зміст, генезу й розвиток термінів-понять «провінціологія» і «авторська концепція»; 2) схарактеризувати загальний культурний простір і певні факти суспільного життя Дрогобича тієї доби, до якої належить Бруно Шульц; 3) з'ясувати особливості зображення провінційного світу в літературному шульцівському дискурсі відповідно до авторської концепції художніх творів Бруно Шульца.

Специфіка об'єкта дослідження, мета статті зумовили застосування таких **методів**: біографічного – для вияву впливу біографії Бруно Шульца на формування авторської концепції його художніх творів; соціологічного – для проведення текстуального аналізу шульцівських оповідань у контексті зв'язку із суспільними умовами середовища й епохи, які вплинули на письменника та його творчість; концептуально-стильового – для характеристики структурних складників авторської концепції шульцівської прози; елементів психологічного аналізу – для дослідження психологічних витоків творчості Бруно Шульца в контексті розуміння світогляду, духовного складника та переживань автора; елементів рецептивного аналізу, заснованого на суб'єктивних враженнях від сприйняття шульцівських творів тощо.

Актуальність дослідження полягає насамперед у розширенні шульцологічної проблематики в межах українського літературознавчого дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження послуговували поняття *провінціологія* та *авторська концепція художнього твору*. У пропонованій науковій розвідці термінологічний аспект окресленої проблеми схарактеризовано побіжно, бо він потребує глибшого спеціального аналізу, тому окреслені завдання статті таку проблему не висвітлюють. До того ж вважаємо за доцільне стисло витлумачувати й інші літературознавчі терміни, оскільки переважна кількість з них дотепер є дискусійними, вони не мають одностайного потрактування серед літературознавців, їх зміст по-різному визначають у навчальній, довідковій і навіть науковій літературі.

Від 70-х рр. ХХ ст. дослідники почали паголошувати на формуванні т. зв. провінціології, чи провінціалознавства, чи провінціалістики, як нової наукової сфери досліджень, нового міждисциплінарного напрямку в гуманітаристиці. Оприлюднено наукові розвідки в межах т. зв. художньої провінціології, чи то провінціології літературознавчої (за аналогією, наприклад, до музичної провінціології), які досліджують твори провінційних авторів, а також художні твори про провінцію в аспек-

ті культурологічного дискурсу; узагальнюють зібрані численні факти провінціологічного спрямування на матеріалі художніх творів, що за різним емпіричним матеріалом уможливує вияв загальних тенденцій, закономірностей їх розвитку. Інституалізація художньої провінціології передбачає визначення її вихідних теоретичних компонентів: методологічних засад, кола аналізованих проблем, специфіки дослідницького ракурсу, особливостей інших складників дискурсу цієї наукової сфери.

Серед напрацювань провідних літературознавців у галузі української провінціології доречно виокремити наукові розвідки В. Ковальова, одного з найактивніших провінціологів, а також праці О. Борзенка, О. Пеліна, О. Розумної, Т. Шестопалової, Р. Дзик, С. Кирилюк, М. Лановик, О. Пронкевича та ін. Вони досліджують такі проблеми: сентиментальна провінція; міф і провінція; зв'язок провінції з повсякденням; феномен провінції в контексті власної сфери діяльності; українська провінція як соціокультурний феномен; провінція в українському соціокультурному дискурсі тощо. Щодо проблематики пропонованої статті визначальним є той факт, що постать *австро-угорсько-польсько-єврейсько-галицького письменника* Бруно Шульца, який перетворив своє рідне провінційне містечко Дрогобич на *особливу провінцію, місто, єдине на світі, візійне місто, вибрану країну*, дотепер залишається актуальним об'єктом дослідження в розвідках провінціологічного спрямування.

Поняття *авторська концепція художнього твору* перебуває на перехресті низки сфер знань: літературознавчих, філософських, зокрема лінгвофілософських, соціологічних, культурознавчих, історичних, психологічних тощо. Авторська концепція (художнього твору, художньої творчості) – це сукупність поглядів письменників, літературознавців на дійсність, героїв чи на мистецьку творчість загалом. Терміном *концепція* послуговуються також для позначення основного задуму, провідної ідеї наукової праці, художнього твору (у європейському літературознавчому дискурсі в такому контексті більш уживаний термін *концепт*).

Основними елементами авторської концепції є такі: *тематика* – об'єктивний зміст художнього твору; реальна дійсність, втілена в ньому, перетворюючись на художню; акцентуємо – не копіювання, не ілюстрування, а художнє перевтілення; *проблематика* – основна частина художнього змісту твору; це осмислення, розуміння письменником відображеної реальності, його роздуми й переживання; певна система цінностей, пропонована для обговорення із читачем; *художньо-образна організація твору* → образи-персонажі, образи-пейзажі та інші образ-

ні компоненти; *ідіостиль художніх творів* – сукупність мовних рис, притаманних творчості певного письменника, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших. Авторську позицію доведено до читача зазвичай завдяки цілісності всіх елементів художнього змісту – симбіозу цих і деяких інших (зокрема самої назви твору, прізвищ та імен героїв, ліричних відступів, художніх деталей тощо) складників.

Дослідивши дилогію оповідань: *Цинамонові крамниці* (пол. *Sklepy cypranowe*) та *Санаторій під Клепсидрою* (пол. *Sanatorium Pod Klepsydą*), а також т. зв. «розпорошені оповідання», що не були опубліковані в першодруках цих збірок⁸, маємо всі підстави констатувати, що провінційний світ, зображений у творах Бруно Шульца, по-перше, є домінантою авторської концепції на всіх її рівнях, від проблемно-тематичного до ідіостильового, пронизує кожен елемент його художніх творів, і, по-друге, є засадничою ланкою позиції письменника, відбиттям його творчої своєрідності, що надає системності та художньої цілісності.

Який же він – провінційний світ Бруно Шульца, основне джерело натхнення для митця? Загальновідомо, що це його рідний Дрогобич – одне із старовинних українських міст на Галичині. Місто, засноване наприкінці XI ст., було центром староства Перемишльської землі Руського воєводства Королівства Польського, пізніше – Речі Посполитої. Після Першого поділу Польщі місто у складі Галичини відійшло до монархії Габсбургів під владу Австрійської, а потім Австро-Угорської імперії. Від початку листопада 1918 р. – повітовий центр у складі Західноукраїнської народної республіки, після Акту Злуки 22 січня 1919 р. – у складі ЗОУНР, а після її анексії – центр повіту Львівського воєводства у міжвоєнній Польщі. За Пактом Молотова–Ріббентропа 1939 р. анексоване Радянським Союзом.

Місто засноване завдяки підземним джерелам соляної ропи, з якої виварювали сіль. У період Київської Русі крізь Дрогобич проходив так званий Великий Соляний Шлях. У Дрогобичі було 45 соляних джерел, де добували щороку майже 26 тисяч бочок солі. Місто розвивалося насамперед як ярмарковий і солеварний центр. У середині XIX ст. Дрогобич перетворився на найбільший в Європі нафтовий центр, що сприяло швидкому економічному розвитку міста. Після швидкої забудови кам'яними будівлями набув цілком європейського вигляду. У місті було кілька шкіл, гімназій, зокрема й жіноча, функціонувало багато то-

---

⁸ Б. Шульц, 2017, *Цинамонові крамниці...*

вариств, виходило друком 4 газети, діяло 2 нафтових заводи, 2 банки тощо. Багато в чому Дрогобич був першим не лише серед українських, а й європейських міст: уперше в Європі місто почали освітлювати нафтовими ліхтарями; перший потяг до Дрогобича прибув ще в 1772 р.; від 1859 р. у Дрогобичі, знову-таки вперше в Європі, було засновано нафтопереробну установку; у цей же час відкрито ремісничий кредитний банк, фотосалон, тенісний корт⁹. З іншого боку, на тлі цих великих змін, попри гігантські інвестиції, у своїх старих, засиджених кутках *животіло дрібне купецтво та підупале ремісництво, часто на межі бідності й банкрутства*¹⁰. Таким був провінційний *суперечливий* Дрогобич, місто з перехрестям багатьох культур – української, єврейської, польської та ін.; місто, яке не було провінцією в буквальному розумінні цього слова, тобто периферією чи околицею, протиставленою центру; місто, яке стало головним персонажем художніх творів відомого митця.

Природно, що про Дрогобич писали й письменники попередніх епох, як-от: Себастьян Фабіан Кленович, Іван Франко, Анджей Хщюк, який народився у Дрогобичі, й сучасні митці, а саме: Михаїл Гранд, Галина Жубіль, Романа Гончарук, Олег Стецюк, Юрій Андрухович, Галина Брич, Єва Райська, Лідія Мазурчак, Наталя Бельченко та ін.¹¹ Однак серед усіх авторів, які писали про Дрогобич, Бруно Шульц вирізняється саме тим, що здобув неабияку славу для провінції, яку любив неймовірно, і ніколи не прагнув переїхати до великого міста¹², вважаючи, що, наприклад, у Варшаві взагалі не зміг би писати.

Взаємовідношення між *авторською концепцією шульцівської прози і провінційним світом художніх творів Бруно Шульца як елементом авторської позиції* передбачають насамперед окреслення особливостей репрезентації провінційного світу в шульцівському літературному дискурсі. Усьому – і постаті Бруно Шульца, і його художній творчості (як образотворчій, так і літературній), без сумнівів, притаманна неабияка неординарність. Неординарною є й організація шульцівської концепції в межах її оприлюднення в художніх творах Бруно Шульца.

⁹ *Історія Дрогобича*, 2009, [online], <https://ukrmandry.com.ua/index.php?id=299> [08.12.2009].

¹⁰ Є. Фіцовський, 2010, *Регіони великої ереси та околиці. Бруно Шульц та його міфологія*, Київ, с. 56.

¹¹ Л. Мазурчак, 2021, *Республіка мрій...*

¹² Заради коханої жінки – католички – нареченої Юзефіни Шелінської (1905–1991) Бруно Шульц змінив віросповідання, а відмовитися від рідного міста й покинути його заради шлюбу з нею не зміг, вважаючи, що це стане на перешкоді його творчості.

Можна припустити, зважаючи на кількість творів літератури й мистецтва, пов'язаних із життям і творчістю Бруно Шульца, зокрема й про відтворення провінційного світу в його художніх творах, що проблему досліджено всебічно. Але практичний досвід свідчить, що вичерпне, ретельне, усестороннє опанування окресленої проблеми потребує чи не монографічного висвітлення.

Для унаочнення спочатку з'ясуємо співвідносність понять-термінів *авторська позиція* і *провінційний світ* схематично (в образній – алегоричній – формі) →

БРУНО ШУЛЬЦ		
просопографічний портрет Бруно Шульца ↓	← автор художніх творів → ↓	диригент ↓
шульцівський літературний дискурс ↓	← шульцівські новели → ↓	єдиний <i>симфонічний</i> оркестр – найбільш повний склад музичних інструментів і вершина музикування ↓
індивідуально-авторська нарація через основні рівні художніх творів ↓ тематичний → проблематичний ↔ образний ↔ ідіостильовий ↔ тощо ↓	← авторська концепція → ↓	сукупність музичних інструментів ↓ Скрипка Альт Віолончель Контрабас Ксилофон Флейта Гобой Кларнет Фагот Труба Тромбон Валторна Туба Литаври Тарілки Барабан Рояль Арфа Челеста ↓
Усі складові елементи становлять єдине ціле, що постає із авторського задуму, відбиває його творчу індивідуальність.		Усі інструменти доповнюють один одного, створюючи багате, насичене звучання.
Провінційний світ ↓ Домінанта, ядро, основна ланка, що з'єднує всі структурно-семантичні елементи шульцівської прози; художньо-естетичний феномен шульцівського дискурсу.	↑ ← Диригентська паличка → ↓ спеціальна паличка, за допомогою якої диригент керує колективом музикантів.	Керівник диригентського трактування музичного твору ↓ Творець темпу, ритму, партії всіх інструментів між собою для створення єдиного звучання оркестру.

Отже, шульцівський дискурс сформований завдяки поєднанню всіх рівнів-елементів авторської концепції Бруно Шульца в єдине «оркестрове» неподільне ціле за допомогою диригентської палички – шульцівського провінційного світу, який і керує всім колективом музикантів, тобто художніми творами Бруно Шульца.

Проілюструємо це докладніше на конкретних прикладах. Проблемно-тематичний простір художніх творів Бруно Шульца – саме в такому «об'єднаному» вияві схарактеризовано в розвідці тематичний і проблематичний рівні організації шульцівського дискурсу – багатосторонній; тематика шульцівських творів і проблеми, які порушує автор, щільно й гармонійно взаємопов'язані: на рівні тематики автор у певний спосіб вже починає порушувати й окреслювати проблеми та шляхи їх подолання. До того ж власне тематика шульцівських творів є гармонійним зображенням конкретно-історичних (локалізованих певним часом, певним простором, певною соціально-історичною ситуацією) і вічних (повторюваних моментів в історії людства різних епох) тем як єдиного цілого.

Збірки Бруно Шульца *Динамонові крамниці* і *Санаторій під Клепсидрою*¹³ містять оповідання про історію сім'ї крамаря Якова, фантазера, вигадька й дивака, яку розповідає його син Юзик, – історію хвороби та смерті батька й дорослішання сина. Центром світу Юзьки є невеличке провінційне містечко, змальоване з галицького Дрогобича. Образ провінційного світу – символ певного різновиду свідомості як автора, так і його героя – стає наскрізним для шульцівських оповідань. Його передано як у позитивному (навіть із присмаком романтичності), так і в негативному спектрі (згадаймо *суперечливість* реального Дрогобича часів Бруно Шульца).

На підґрунті зразка – реального провінційного українського містечка Дрогобича – створено, реконструйовано місто художнє, міфічне, де й відбуваються події в оповіданнях письменника, у яких можна впізнати багато куточків місцевості на Тисмениці. Сам Бруно Шульц, як свідчать дослідники його творчості, не погоджувався з ототожненням свого літературного витвору зі справжнім Дрогобичем. Рідне місто радше послужило йому міфічним кшталтом *прирученого* простору, який боронить людину від згуби у великому світі¹⁴.

Бруно Шульц у художніх текстах ніколи не називає своє *єдине* місто, жодного разу не вживає конкретного топоніма *Дрогобич*, не відтво-

¹³ Б. Шульц, 2017, *Динамонові крамниці*...

¹⁴ А. Павлишин, 2021, *Бруно Шульц*, Харків, с. 12.

рює його точних характеристик. Та немає сумніву в тому, що це дійсно реальна історія, соціальна дійсність Дрогобича на початку ХХ ст., але зображена завдяки авторським містичним історіям і дивним персонажам та образам: купецькі патріархальні родини, непрохідні лабіринти, метафізичні істоти тощо¹⁵. Не є перебільшенням твердження польського літературознавця Є. Яжембського про те, що подібність шульцівського художнього Дрогобича з Дрогобичем реальним не підлягає сумніву: кожен, хто знає місце народження письменника, ясно уявляє, що з його оповіданнями в руках можна проводити екскурсії для приїжджих по цьому місту, розпізнаючи вулиці, площі та храми¹⁶.

Перед нами постають художньо інтерпретовані реальні місця: численні дрогобицькі реалії: Ринок, міський парк, вулиці Стрийська та Лішнянська, монастир отців василіян і церква Святої Трійці, міський театр і вулиця Підвалля, якою блукає вночі герой *Цинамонович крамниць*. ... Легко впізнавані також околиці міста – разом із Трускавцем і корчмою на Гірці¹⁷.

Усе дитинство митця пройшло на площі Ринок у Дрогобичі, де знаходився будинок і магазин його батька Якуба Шульца (на жаль, будинку, у якому письменник народився й мешкав до 1910 р., уже не існує): «*Ми мешкали на площі ринок, в одному з тих темних будинків з порожніми і сліпими фасадами, що їх так тяжко розрізняти*»¹⁸.

Реальність розповідей вільно поєднано з фантазією. Об'єкти набувають властивостей живих істот, тварини – людських характеристик, тривіальні дії тяжіють до рангу міфу тощо. Автор відчуває та усвідомлює світ у межах своєї епохи й культури, національного та історичного менталітету, відбиває його у формах свого часу та простору, вироблених різними культурами; стає виразником усього того, що існувало в розсіяному, невизначеному, завуальованому вигляді в період його життя. Він не відображає свою епоху, а виражає притаманні їй риси. Бруно Шульц сприймає навколишній світ крізь призму власних переживань та емоцій, його літературні тексти є нічим іншим, як віддзеркаленням духовного світу автора. Світу яскравого, багатого, надзвичайно різнобарвного. При цьому провінційний світ є змістовою домінантою й сюжетотворення (між іншим, особливого шульцівського

¹⁵ А. Капралова, 2021, *Бруно Шульц: літописець містичного Дрогобича*, [online], <https://plomin.club/bruno-schulz/> [12.07.2021].

¹⁶ J. Jarzębski, 2005, *Provincia centrum. Przypisy do Schulza*, Kraków, s. 89.

¹⁷ А. Павлишин, 2021, *Бруно Шульц*, Харків, с. 12.

¹⁸ Б. Шульц, 2017, *Цинамонові крамниці...*, с. 16.

сюжету, не такого, як у всіх, навіть, точніше, відсутності сюжетотворення у традиційному розумінні цього поняття), і характеротворення, і світосприйняття шульцівських персонажів тощо.

Тематика оповідань Бруно Шульца багатогранна: митець писав про історію родини, дитинство, батька, матір, жінку та жіноцтво, стосунки батьків і дітей, долі мешканців Дрогобича, життя й смерть людини, торкався історичної, біблійної, єврейської, міфологічної тематики, зображував флористичний і тваринницький світи тощо. І все це зображено на дрогибицькому підґрунті. Важливо, що дійсність, зображену Бруно Шульцом в оповіданнях, читач сприймає не буквально, не як розповідь про конкретне місце чи конкретний час, чи конкретних людей, а як розгорнуту метафору про долю людства загалом. Тож тематичний і проблематичний рівень у творах Бруно Шульца тісно переплітаються, плідно взаємодіють. У центрі – проблеми, про які сповіщає нам автор. І проблем немало.

Зокрема, очевидне протистояння між старим провінційним містом з звичаєним укладом життя тихої провінції, з одного боку, та великим зіпсованим містом, з іншого:

... околиця вулиці Крокодильної¹⁹ зяяла порожньою білизною, що нею на географічних картах прийнято означувати заполярні світи, ще не досліджені і сумнівні в самому своєму існуванні краї²⁰; Вулиця завширшки з бульвару у великому місті, але проїжджа частина, мов сільські площі – вся з битої глини, вся у вибоїнах і калюжах, поросла травою²¹; Сірий безликий натовп тут занадто носить із собою роллю і старанно виставляє напоказ ілюзію великого міста²²; Вулиця Крокодилів була поступкою нашого міста духові новочасності і великоміському падінню добропристойності²³.

Ідеться про вулицю, яка в авторській концепції Бруно Шульца стала художнім символом зіткнення суперечностей між серцем і душею: доброю, тихою й рідною провінцією та великим зіпсованим містом з індустріальними формами господарювання, покаліченими ландшафтами; суперечностей між старим містом і місцями з новими механізованими об'єктами, які пустили *тхиве коріння на межах його периферії*.

¹⁹ За твердженням дослідників творчості Бруно Шульца, вулиця Крокодилів – літературний відповідник вулиць Стрийської, найдовшої вулиці Дрогобича (завдовжки понад 4 км), названої на честь напрямку, який веде до міста Стрий, і вулиці Івана Мазепи.

²⁰ Б. Шульц, 2017, *Динамонові крамниці...*, с. 79.

²¹ Там само, с. 85.

²² Там само.

²³ Там само, с. 89.

З одного боку, за Шульцом, у старому місті все ще панувало нічне потаємне гендлярство, сповнене врочистої церемонності, а з іншого, це був промислово-торговельний дистрикт з підкреслено яскравим характером тверезого прагматизму; місце, де розвинулися сучасні, тверезі форми комерції; де мешкає усяке шумовиння, безликі дрібнуваті тики, повії²⁴; паразитична ділянка; знак цивілізаційного зісуття міста, де панують не краса, а красивість, гординя багатства та вульгарності, демонстративно *шикарне* життя, розкутість сексуальної поведінки, агресивна зухвала розкіш.

Технічний прогрес, на переконання митця, перетворює людей на безликі й стандартизовані істоти; усевладний хаос, розвиток техніки стають ворогами всього живого, призводять до абсурдності людського існування. Людина стає жертвою урбанізованого суспільства, жорстокого, незатишного, химерно-потворного: *«Будемо блукати в непорозуміннях, поки вся наша лихоманка і все збудження не розвіються в непотрібному зусиллі, в намарне програній гонитві»*²⁵.

Позиція автора не є безсторонньою. Драматичні події, що відбуваються на його малій батьківщині, – це його особиста трагедія, зіткання з нещаст'ям і потрясінням (згадаймо хоча б банкрутство батьківської справи, яка не витримала конкуренції з різким наступом цивілізації – батько не спромігся конкурувати з безжалісним урбаністичним механізмом). Відтак трагедія протистояння старої, доброї провінції та нової прийдешньої урбанізації відтворена Шульцом з надзвичайною експресивністю.

Носіями проблем й учасниками їх розв'язання стають шульцівські образи-персонажі – рядові мешканці провінції: головний герой-наратор Юзеф і його сім'я, передусім батько й матір, старший брат з дружиною, сестра, домочадці, зокрема покоївка Адель, дівчата-швачки Польда та Павлина, тітка Агата й дядько Марек, їхні діти Луція і Еміль, Пан, вуйко Кароль і тітка Ретиція із сином Додо, тітка Перазія, Шльома, Едьо з родиною, пенсіонер пан Шимчик, однокласники Юзефа, професор Арендт, Рудольф, Б'янка, божевільна Тлуя та її мати та ін. Авторіві вдалося створити яскраві, неповторні образи мешканців звичайної провінції, віртуозно відтворюючи мозаїку людських доль. Саме описом життя персонажів автор зображує реальну галицьку дійсність, з одного боку; з іншого – пообразною характеристикою героїв окрес-

²⁴ Там само, с. 80.

²⁵ Там само, с. 89.

лює конкретно-історичні й вічні проблеми, а також шляхи вирішення цих проблем.

Жителі містечка-провінції – герої оповідань Бруно Шульца – живуть, гуляють містом, ходять на ринок, готують їжу... На перший погляд, нічого дивного чи цікавого не відбувається, але раптом стається нечувана зміна: батько головного героя-оповідача Юзика потрохи божеволіє. Це сильно впливає на хлопця і спонукає його до певних роздумів та відображення людської натури, як вона є, а читача, відповідно, до роздумів щодо авторської позиції по відношенню до найважливіших цінностей буття людини: свободи, гармонії з природою, мирного співіснування і, відповідно, до певної корекції читацьких поглядів і переконань.

Герой-оповідач Шульца – маленький експериментатор, дослідник – готовий представити світ, зрозумілий усім, але крізь власну призму розуміння. Наділяючи хлопчика природною інтуїцією, Бруно Шульц відкриває для нього широкі обрії, наповнені таємницями й загадками, з однією лише метою – найглибше пізнати життя у всіх його виявах.

У житті Юзика трапляється багато відрадних моментів, як-от: спостереження за чудодійством – народженням нового пташиного життя: *«... ця процедура ... була цікавою й мені – передусім вилуплюванням пташенят, цих вельми дивовижних за формою та кольорами істот»*²⁶ (оповідання *Птахи*); отримання у власність *об'єкта ненаситної цікавості, унаочнення загадки життя, оксамитового і теплого песика на ім'я Німрод* (оповідання *Німрод*); відвідування дивовижних та притягальних цинамонових крамниць, у яких можна було знайти *«бенгальські вогні, чарівні шкатулки, поштові марки давно зниклих держав, китайські перебивні картинки, індиго, каніфоль із Малабару, яйця екзотичних комах, папуг, туканів, саламандр і василісків, корінь мандрагори, нюрнберзькі механізми, гомункулусів у вазонах, мікроскопи й біноклі, а понад те – рідкісні й надзвичайні книжечки, старі фоліанти, де повно дивовижних гравюр та приголомшливих історій»*²⁷ (оповідання *Цинамонові крамниці*); відвідування позапрограмних уроків з малювання у професора Арендта (оповідання *Цинамонові крамниці*); зустріч із Книгою, над якою, щасливий, *стилявся з обличчям, що світилося, ніби веселка* (оповідання *Книга*); спілкування з альбомом марок, який гортав зі сльозами на очах (оповідання

²⁶ Там само, с. 26.

²⁷ Б. Шульц, 2017, *Цинамонові крамниці...*, с. 68–69.

Весна); зустрічі з Б'янкою (оповідання *Весна*) тощо. Але життя зіткане з протиріч, у ньому є немало й сумних, нерадінських подій. Божевілля батька; зустрічі з дрібнуватими типами – згадаймо Шльому з оповідання *Геніальна епоха*, який на очах Юзефа скоює свій черговий злочин; зраду Рудольфа (оповідання *Весна*), насамкінець поневіряння жебрака Юзефа при залізниці життя після відвідування Санаторію: «*З того часу я все їду і їду – немовби поселився на залізниці, де сяк-так терплять мене, що поневіряється з вагона до вагона*»²⁸ (оповідання *Санаторій під Клепсидрою*) та ін. Під час цієї неоднозначної, різнобарвної, іноді з присмаком радості, часом – смутку й печалі життєвої подорожі сторінками шульцівських оповідань перед героєм постає низка проблемних запитань: і буденних, конкретно-історичних, і глобальних, вічних, на кшталт роздумів про сенс життя людини, про її призначення у Всесвіті. Вустами головного героя-наратора своїх оповідань письменник і дає читачеві відповіді на ці найважливіші питання, видобуваючи їх зі звичайного, іноді абсурдного буття своїх персонажів – мешканців пересічної провінції. Вочевидь не всі болючі проблеми вирішив Бруно Шульц, не на всі запитання дав відповіді, не всім викликам зміг дати відсіч, але визначальне в тому, що митець вказав дорогу до спасіння, шлях до порятунку і вселив у читацькі душі й серця впевненість у перемозі.

Бруно Шульц чітко й зрозуміло оприлюднює свою позицію щодо віри в нескінченну спроможність людини перемогти будь-які перешкоди, катастрофи, катаклізми, потрясіння. Якщо вам здається, що до вас «не стукає» жодна можливість і ви не маєте аніяких шансів змінити життя, просто побудуйте – *науявляйте* – собі *двері, добрі старі двері, ніби в кухні мого дитинства*²⁹ (цитуюємо оригінал):

Czy mam zdradzić, że pokój mój jest zamurowany? Jakżeż to? Zamurowany? W jaki sposób mógłbym zeń wyjść? Otóż to właśnie: dla dobrej woli nie ma zapory, intensywnej chęci nic się nie oprze. Muszę sobie tylko wyobrazić drzwi, dobre stare drzwi, jak w kuchni mego dzieciństwa, z żelazną klamką i rygłem. Nie ma pokoju tak zamurowanego, żeby się na takie drzwi zaufane nie otwierał, jeśli tylko starczy sił, by mu je zainsynuować³⁰.

Презентувавши образ головного героя, акцентуємо: радощі буття переважають життєві проблеми й кількісно, бо художній час перебігу

²⁸ Б. Шульц, 2017, *Динамонові крамниці...*, с. 286.

²⁹ Там само, с. 324.

³⁰ B. Schulz, 2022, *Sanatorium Pod Klepsydą*, s. 93.

«радісних» моментів в авторській розповіді значно довший, і якісно, адже замальовки радощів буття, як нам здається, яскравіші й вагоміші. До того іноді оповідач, демонструючи авторську позицію, на нашу думку, іноді просто не помічає (чи не хоче помічати) ні тісноти, ні сірості, ні буденності, ні сонних вулиць, ні певного філістерства своїх провінційних сусідів, бо, напевно, йому дуже хотілося б, щоб провінційний світ як ілюстрація узвичаєного людського життя і життя *новопрійдешне* врешті-решт порозумілися.

Суголосними образам-персонажам є образи-пейзажі, запозичені автором з тієї ж галицької реальної дійсності: зображення садів, лугів, парків, квітів, рослин – багатогранного флористичного світу в шульцівських оповіданнях – сприймаються як активні діячі-персонажі художніх творів, представляючи панорамність осягнення світу ліричним героєм, стають носіями певних емоційних станів. Здебільшого шульцівські пейзажні та натюрмортні описи викликають у читача почуття захоплення природним живописним дійством, але природа Шульца зовсім не завжди викликає радісне збудження. Ми стаємо свідками трансформації образу природи, виявлення її темного лику: спочатку благодатна та життєдайна, вона може перетворитися на чужу, ворожу, мертву, таку, що жахає. Чого варта хоча б чорна ніч, що негайно відкущує голову кожному, хто виходить за поріг крамниці, або сутінки, що покривають обличчя перехожих плямами прокази чи то загалом відбирають людські обличчя, як-от в оповіданні *Ніч великого сезону*:

Ця сутінкова зараза підступно й отруйно ширилася навсібіч, а все, чого вона торкнулася, вмить розкладалося, чорніло, розсипалося в порошок. Люди втікали від неї з тихим ляком, і вона їх умить наздоганяла, мов пошесть, темною висипкою на чолах, і вони втрачали обличчя, що відвалювалися великими безформними плямами, й далі прямували вже без рис, без очей, гублячи на шляху маску за маскою³¹.

Але у протистоянні «добра» і «зла» на пейзажно-образному рівні перемагає добро: частіше рослинний світ оприявлює в шульцівських оповіданнях семантику життєдайності, буяння й родючості:

Плутана густина трав, бур'янів, будяччя і зілля бухкотить у вогні пополудня. Бринить роями мушви пополуднева дрімота саду. Золоті стерні кричать з-під сонця, ніби руда сарана; в рясному дощі вогню галасують цвіркуни; стручки з насінням вистрілюють, мов польові коники³².

³¹ Б. Шульц, 2017, *Динамонові крамниці...*, с. 106.

³² Там само, с. 9.

Ідіостильовий рівень – мовна стихія, емоційна та різнопланова, чи не найпотужніша у Бруно Шульца, це внутрішня домінанта його творів, представлена мовними засобами різних рівнів, що набувають особливої змістової значущості, за допомогою яких митець творить образи провінційного світу, багатоаспектні, а часто й екзотичні.

Бруно Шульц, з одного боку, динамічно й експресивно (органічний стан творчої енергії, утілення згадок про давно минулі безтурботні часи дитинства й юності), а з іншого, спокійно й тихо (відчуття спокою, гармонії в природі), іноді сумно (наслідок складних і болючих роздумів над плинністю часу, його невідворотністю), навіть *самотньо* (органічний стан саморефлексій і наслідок розлуки, втрати близьких людей), але все одно на високих поетичних тонах, у неосяжному багатстві природних фарб змальовує рідний Дрогобич. Це особливий шульцівський дивосвіт, шульцівський оксюморон, який вирає різними барвами, розкриває ментальність галицького пограниччя, надає всьому, про що пише автор, неповторного індивідуального шарму. Ці описи віддзеркалюють унікальний авторський спосіб зображення картини світу, зокрема й провінційного, а також вираження художнього задуму творів письменника загалом. А вже завдяки різнобічному та яскравому мовному зображенню провінційного світу в художніх творах Шульца чітко вимальована авторська концепція письменника щодо основної теми діалогії оповідань Бруно Шульца – ініціації чи народження духовної людини. До того ж так описувати провінцію може лише митець, який дійсно вважає її *місцем, єдиним у світі, особливою провінцією...* І не потрапити під чарівність цих описів просто неможливо. Саме про такі поетичні шульцівські описи український поет і видавець Іван Малкович казав, що *у Шульца є місця, що на межі поезії, які важко зрозуміти, і передати це може лише інший поет.*

Унаочнимо пунктирно результати наукової розвідки.

	Провінційний світ	
↓		↓
<i>Цинамонові крамниці</i>	↔	<i>Вулиця крокодилів</i>
	↑	
	<i>Санаторій під клепсидрою</i>	
	↓	
	Лабіринти загадкового міста-санаторію, його закутки безуспішно приховують невгомну пульсацію світу	

	↓	
	Республіка мрій	
	↓	
	<i>Там, де мапа країни стає дуже вже південною, вигорілою на сонці, потемнілою та спаленою літніми погодами, наче стигла грушка, там і лежить вона, ніби кіт у сонячному кружку, – ота вибрана земля, та особлива провінція, те єдине на світі місто³³.</i>	
	↓	
	<i>Блакитноокий запрошує всіх продовжувати, будувати, творити разом – усі ж ми мрійники від природи, всі ми брати з-під знака кельми, всі від природи будівничі...³⁴</i>	
	↑	
	Бруно Шульц відобразив особливості сучасної йому доби, а також сприяв формуванню нової гуманітарної концепції: серед усіх цінностей земного життя найбільшим культурним надбанням є духовний світ людини	
	↑	
	Авторська концепція	

Висновковуємо. Проблемно-тематичний, пообразний та ідіостильовий рівні творів Бруно Шульца як елементи авторської концепції об'єднує в єдине ціле шульцівська візитівка – провінційний світ – авторський засіб концептуалізації дійсності. Центральним персонажем практично всіх прозових фантазмагорій Бруно Шульца став саме галицький Дрогобич. Реалії цього міста, його мешканці, вулички, крам-

³³ Б. Шульц, 2017, *Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича*, Київ, с. 339.

³⁴ Б. Шульц, 2017, *Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича*, Київ, с. 347.

нички, гімназія, театр тощо були для Шульца постійним джерелом художнього натхнення, завдяки яким авторові вдалося окреслити низку проблем, а також шляхи їх вирішення – і все це крізь призму провінційного галицького світу. Аналіз авторської концепції Бруно Шульца, хоч і проведений на локальному майданчику – презентації провінційного світу в художніх творах письменника як з'єднувального елемента цієї концепції – сприяє більш глибокому й повному розкриттю особливостей творення Бруно Шульцом неповторного, художнього світу, а також особливостей способу сприйняття й освоєння митцем реальної дійсності з подальшим перевтіленням її в дійсність мистецьку, художню. Бруно Шульц чудово розуміє, що усе змінюється: змінюється життя; змінюються люди. І нібито все добре, принаймні повинно бути добре. Але іноді так не вистачає старого. Того життя. Тих людей.

Перспективи подальших розвідок. Шульцівський дискурс суголосний новим сучасним дослідженням геопоетичного спрямування – особливому виду літературознавчих розвідок, що аналізують різні творчі способи взаємодії людини з географічним простором, з територіями та ландшафтами, тобто географічну структуралізацію людського простору. Творчий доробок Бруно Шульца заслуговує на окремий предмет вивчення в дослідженнях геопоетичного спрямування. До того ж дослідження окресленої в науковій розвідці проблеми потребує не лише оперування літературознавчим аналізом художніх текстів, а й ретельного опанування його епістолярію: листи Бруно Шульца як епістолога стали реаліями мистецького життя; з них читач з перших вуст дізнається, з одного боку, про різноманітні факти з особистого життя митця й особливості творчої манери, з другого – про життя Дрогобиччини часів Бруно Шульца – галицької провінції, що вирізняється рідкісним співіснуванням різних культур, мов, релігій та традицій. Цей творчий доробок автора також заслуговує на окремий предмет вивчення в розвідках провінціологічного спрямування.

Література

- Ficovskyi J., 2010, *Rehiony velykoi ieresi ta okolyci. Bruno Shulc ta ioho mifologia*, Kyiv. [Фіцовський Є., 2010, *Регіони великої ереси та околиці. Бруно Шульц та його міфологія*, Київ].
- Istoria Drohobycha*, 2009, [Історія Дрогобича, 2009], [online], <https://ukrmandry.com.ua/index.php?id=299> [08.12.2009].
- Jarzębski J., 2005, *Prowincja centrum. Przypisy do Schulza*, Kraków.

- Kapralova A., 2021, *Bruno Schulc: litopysec mistychnoho Drohobycha*, [Капралова А., 2021, *Бруно Шульц: літописець містичного Дрогобича*], [online], <https://plomin.club/bruno-schulz/> [12.07.2021].
- Lopushanskiy V., 2018, *Mifologizacia mista u tvorah Bruno Schulca ta Franca Kafku*, [Лопушанський В., 2018, *Міфологізація міста у творах Бруно Шульця та Франца Кафки*], [v:] *Molodyi vchenyi*, [Молодий вчений], 3, 1 (55.1). s. 93–97.
- Mazurchak L., 2021, *Respublika mrii: Drohobych u spohadah Sebastiana Klionovycha, Bruno Schulca ta Ivana Franka*, [Мазурчак Л., 2021, *Республіка мрії: Дрогобич у спогадах Себастьяна Кленовича, Бруно Шульця та Івана Франка*], [online], <https://drohobych.city/articles/157102/respublika-mrij-yakim-ye-drogobich-ochima-mitciv> [14.08.2021].
- Pavlyshyn A., 2021, *Bruno Schulc*, Harkiv. [Павлишин А., 2021, *Бруно Шульц*, Харків].
- Romanyshyn V., 2011, *Chasoprostir mista – vybranoi kraïny Bruno Schulca*, [Романишин В., 2011, *Часопростір міста – вибраної країни Бруно Шульця*], [v:] *Annales universitatis Mariae Curie Skłodowska*. Lublin Polonia, Sectio FF. Vol. XXIX, s. 59–72.
- Romanyshyn V., 2011, *Universalna formacia modernoho mista u tvorchosti Bruno Schulca ta Debory Fogel*, [Романишин, 2011, *Універсальна формація модерного міста у творчості Бруно Шульця та Дебори Фогель*], [v:] *Visnyk Luhanskoho nacionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, [Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка], 24 (235), Vol. II, s. 74–81.
- Romanyshyn V., 2017, *Problemy teorii chasoprostoru mista v literaturi (na materialy tvorchosti Bruno Schulca ta Debory Fogel)*, Chernivci. [Романишин В., 2017, *Проблеми теорії часопростору міста в літературі (на матеріалі творчості Бруно Шульця та Дебори Фогель)*, Чернівці].
- Shulc B., 2017, *Synatopovi kratnyci ta vsi inshi opovidannia v perekladі Iurii Andriuhovycha*, Kyiv. [Шульц Б., 2017, *Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича*, Київ].
- Schulz B., 2022, *Sanatorium Pod Klepsydrą (zbiór)*. Fundacja Nowoczesna Polska. [online], <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/schulz-sanatorium-pod-klepsydra.pdf>.

PROVINCIAL WORLD IN BRUNO SCHULZ'S CREATIVE WORK
AS AN ELEMENT OF THE AUTHOR'S CONCEPT

ABSTRACT

Key words: Galician literary borderlands, Bruno Schulz, provinciology, geopoetics

Bruno Schulz is one of the most original creators of Polish culture of the first half of the 20th century. Recently, interest in Bruno Schultz's creative work has

been growing all over the world. The literary works by Bruno Schulz clearly confirm that his artistic creativity is characterized by extraordinariness in everything: both in the context of artistic works and the author's concept and the artistic reflection of reality. The writer chooses such characters, such dramatic situations, which allow him to unravel his creative ideas with the greatest expressiveness and evidence, to realize his author's concept. The provincial world of Shultz's works, his "special province", as an element of the author's concept, is represented in scientific studies through the lens of several elements: topographical, linguistic, "characteristic" (images of the characters), the element of numerous details, etc. The dilogy of short stories has been chosen as the source base: "Cinnamon Shops" and "Sanatorium Under the Sign of the Hourglass", as well as several works that were not included in the first editions of these collections. The analysis of Bruno Schulz's authorial concept contributes to a deeper and more complete understanding of the features of Bruno Schulz's creation of a unique, artistic world, as well as the features of the artist's way of perceiving and mastering real reality with its subsequent transformation into an artistic reality.

Bruno Schulz tried to overcome the mediocrity destined for him by fate, to go beyond the boundaries of his "region of heresy", while remaining himself – a Galician Jew, a classic of Polish literature, a singer of a special Ukrainian "secret" province, the symbolic mystical portrait of which, according to researchers, he had left to posterity.